

A HÁROM MARITAIN
Vera jelenléte Jacques és Raissa világában

XIV. FEJEZET

RÓMÁBAN

A megbízólevél

Néhány hetes párizsi tartózkodás után Jacques Maritain 1945. április 20-án, Jean Marie de Menasce-szal együtt, megérkezett Rómába. A város és Olaszország nagy része akkor már felszabadult, de északon a megszálló német hadsereg visszavonulóban még elkövette öldökléseit. Róma magán viselte a háború stigmáit, a lakosság éhezett, mindenben hiányt szenvedett.

A pápának május 10-én nyújtotta át megbízólevelét, azzal a szándékkal, hogy „országát katolikusait és nem-katolikusait” képviselje a Szentszéknél, és ennél fogva „Franciaországot a maga teljességében, a múltjából eredő és a nemzeti közösségben egyesülő belső sokszínűségével”¹. Miért akarták oly kitartóan, hogy pont ő töltsen be ezt az állást? A De Gaulle-lal történt döntő találkozás után egy 1945. januárjában Yves Simonnak szóló levelében Maritain ezt írta: „A tábornok szándékában nem annyira ennek vagy annak a diplomáciai tárgyalásnak a sikere áll, hanem inkább a magát a gesztust, hogy engem választ tartja *önmagában* jelentősnek”².

Akkortájt Franciaország és az Egyház számára rendkívül kényes helyzet alakult ki: arról volt szó, hogy a papság és a katolikusok egy részének a náci megszállókkal való együttműködés bonyolult kérdése mélyére hatoljanak, valamint hogy helyreállítsák a bizalmi kapcsolatot a Vatikán és az ideiglenes francia kormány között, mely határozottan kérte a Vichy kormánnyal szembeni szolgálalkúság és hallgatás miatt bűnösnek tartott nem kevés püspök és egyházi személy eltávolítását. 1944. november 7-én már indíthattak Rómába egy diplomáciai küldöttséget a nuncius visszahívásának kérésével, és a *nem kívánatos* püspökök –mintegy húsz püspök és három bíboros– névjegyzékének átadásával. Hathetes késlekedés után XII. Pius ismertette a püspökökre vonatkozó minden kérés elutasítását; részéről egyetlen engedmény a nuncius lecserélése volt. Az ideiglenes francia kormány elismerése után a Pápa azonnal kinevezte a párizsi nunciaturára az Isztambulból visszatért és akkor még jelentéktelennek tartott Angelo G. Roncallit, a későbbi XXIII. János pápát. Monseigneur Roncalli december 30-án érkezett Párizsba és január 1-jén adta át megbízólevelét.

Ez az ideiglenes kormány és a Szentszék közötti kapcsolatokban bekövetkezett helyzet a francia katolikusok körében igen rossz közérzetet váltott ki. Ennek visszhangjai a felszabadulás után néhány baráti levélből eljutottak Jacques-hoz, Raissához és Verához. Egy 1944. december 15-i feljegyzésében Jacques azt írta, hogy vár egy bizalmas emlékiratot Lubac atyától (aki később bíboros lett) a püspökök háború alatti viselkedéséről. A dokumentum 1945 májusában érkezett el a Vatikánba, ekkor ő már bemutatta megbízólevelét. Hangsúlyoznunk kell, hogy a franciaországi egyház bonyolult helyzetének tökéletes ismeretében fogadta el nagyköveti kinevezését, azzal a kifejezett szándékkal, hogy egyszerre kell szolgálnia a világegyház és hazája érdekeit. A római Kúria egy részének ellenszenvét legyőzve, 1945 januárjában a Maritain kinevezésére vonatkozó, Roncalli nuncius által közvetített francia kérés elnyerte a Vatikán jóváhagyását.

Kétségtelen, hogy ez áldozat volt számára, de a személyes érveknek a második helyre kellett szorulniuk, mivel arról volt szó, hogy a saját hazájáért dolgozzon, hogy reagáljon arra a kompromisszumra, melyet a Vichy rezsim tett amikor azon túlmenően, hogy a náccal együttműködött, hirdette „a vallás nominalista és politikai felfogását”³. Szükség volt arra, hogy a polgári és keresztény értékekre alapozva helyreállítsák a szabadságát visszanyert Franciaország életét, és Európa erkölcsi újjáépítésén dolgozzanak. Ez az érzés vezette Jacques-ot és még sok keresztény embert, akik akkor Európa különböző országaiban a polgári életben tevékenykedtek. És az is bizonyos, hogy Raissa és Vera ugyanebben a szellemben támogatták elhatározását és elfogadták, hogy megosztják vele munkáját a nagykövetségén.

Jacques tudta, hogy a diplomáciai teendők elkerülhetetlenül filozófiai munkájának rovására fognak menni. Mindazonáltal a római tartózkodás ebből a szempontból sem volt terméketlen. Elég arra gondolni, hogy „1947. január 15. és március 30. között, éjjelente, néhány órában”⁴ megírta a *Court traité de l'existence et de l'existant* /Rövid értekezés a létezésről és a létezőről/ című művet, „a Vatikánban tett látogatások, ebédek, fogadások és sürgés-forgás közepette”⁵. Ehhez hozzá jön még számos cikk, közlemény, előadás és egy másik értékes írás: *La personne et le bien commun* (A személy és a közjó).

Raissa és Vera megérkezése Nápolyba

Raissa és Vera néhány hónappal később ment utána. Nekik gondoskodniuk kellett az előreláthatólag huzamos római tartózkodás előkészítéséről és az átköltözésről. Átgondolni a beszerzéseket a nagykövetség számára és összehajtogatni a rengeteg csomagot, melyeket minden költözködéskor magukkal vittek. Nem tudták, visszatérnek-e majd és mikor, s hogy később hol fognak letelepedni: New Yorkban, Franciaországban, vagy más valahol. De újra kellett kezdeni mindent, és nekik is ki kellett venni a részüket a háborús romokon történő újjáépítésből. A barátoknak, és főként az amerikai barátnőknek szomorúságot okozott a távozásuk: a Fifth Avenue nyolcadik emeleti lakásuk

nem lesz többé a Raissával és Verával folytatott elmélyült beszélgetések színtere, vagy az a hely, ahol részesei lehettek azoknak a tudós összejöveteleknek, melyeken mindig élénken lüktetett a szabadság és a barátság szelleme. Egyszerű jelenlétük, még Vera nagyon zajtalan jelenléte is, alázatos és finom utalás volt az evangéliumi értékekre.

A két nővér átkelése az óceánon jótékony kikapcsolódást jelentett a csomaghegyek és szünet nélküli búcsúzkodások közt töltött utolsó feszített hetek után. Egy kis pihenés a Jacques-kal való találkozásra várva, aki Rómában már teljesen elmerült új diplomáciai tevékenységében. „Bolyongok ebben a hatalmas palotában filozófusi voltomat keresve! Türelmetlenül várom Raissát, hogy újra megtaláljam magamat”⁶, írja Pierre Van der Meernek.

Augusztus 9-én szálltak partra Nápolyban, Jacques és az őt kísérő Jean Marie de Menasce fogadta őket a kikötőben. Azon a reggelen, amikor messziről feltűntek Campania partjai az öböl tökéletes félkörével és a Vezuv körvonalával, a két nővért ugyanaz az izgalom töltötte el, mint a parton rájuk türelmetlenül várakozó Jacques-ot. És ebben a varázslatos pillanatban megérintette őket a szépség és a humánus lehelete, mely sugárzott ezekről a helyekről, erről az ősi földről és tengerről, mely a végre befejeződött háború után Európába való visszaérkezésük háttére volt. Azt hiszem, ennek a meghatottságnak emlékét őrzik Jacques szép sorai az *Intuition créatrice dans l'art et dans la poésie* /Teremtő intuíció a művészetben és a költészetben/ című könyvében, ahol azt kérdezi: „Miért halmoznak el kimeríthetetlennek tűnő érzelmi teljességgel Campania egyszerű lejtői?”⁷.

Jean Marie de Menasce több alkalommal is visszaemlékezett arra a reggelre, amikor Nápolyban együtt várták a két nővért Bostonból Olaszországba hozó hajót. Ez a megérkezés vetett véget az egymástól való leghosszabb távollétüknek, amit a háború utolsó hónapjainak nehéz körülményei között töltöttek. Jacques a Chiana utcában vett egy virágcsokrot Raissának és egy kávéház teraszán barátja mellett ülve várt a kikötőben, kitartóan fürkészve a tengert. Jean Marie egy interjúban beszámolt arról, hogy a hatvan éves Jacques olyan szerelmes volt, mint egy tizenhét éves ifjú, a szerelem minden hevével, türelmetlenségével, gyengéd kedvességével.

Nápolyból még aznap autóval Rómába mentek. Vera először érkezett ebbe a városba. Az Örök város augusztusi forróságban fogadta őket; a kánikula behatolt a Palazzo Taverna - akkor Franciaország szentszéki nagykövetségének székhelye - aranyozott boltívei alá is. Róma szépsége, az a szépség, amely Raïssa szerint „gyengédséget ébreszt és fölfrissíti az emlékezetet”⁸. A régi kövek és a szent helyek büvölete lassan lassan meghódította őket, viszont az éghajlatot nehezen viselték. Elhelyezkedtek a régi palotában, és a nagykövetség hivatali életén belül is megőrizték a velük született egyszerű életstílust. A reneszánsz ablakok egy szép udvarra nyíltak, ahol a babér és a zöld kúszónövények füzéreikkel élénkítették a falakat és a boltíveket. A szép hárommedencés díszkutat vénuszhaj és barna mohagomba vont a víz

halk csobogása a mindent beburkoló csend könnyed ellenpontjaként hatott. Azonban a termék a maguk ünnepélyességében nyomasztóak voltak.

„Első nap Rómában. Be kell rendezkedni, egy kicsit ismerkedni, akklimatizálódni. Az első naptól ügyeltem az imádságra. Csak ki tudjak benne tartani!”⁹ – jegyzi fel Raissa érkezésük másnapján. Augusztus 23-án Jacques majd mindkettőjüket bemutatja a Pápának egy magánkihallgatáson. XII. Pius ünnepélyes alakja, méltóságteljes viselkedése, a rendkívüli figyelem, ahogy meghallgatta őket, mindenkire erős hatást gyakorolt; a Pápa a zsidó nép iránti tiszteletét fejezte ki Izrael ezen két leányával szemben, s ez mind a hármukat meghatotta. Vera egész idő alatt sírt, amiért Jacques még sokáig évődött vele. Természetességgel vállalta el egy oly nagy és bonyolult ház vezetését, mint amilyen egy nagykövetség. Kedvességgel, tapintattal bánt a személyzettel és a szállítókkal, vigyázott arra, hogy minden pontosan történjen és minden rendben legyen. Kitartó körültekintéssel őrizte, védte a törekeny fizikumú Raissát, aki igen ritkán jelent meg a követség termeiben, csupán összejövetelek vagy fogadások alkalmával.

Rómában újra találkoztak néhány régi barátjukkal: Severiniékkel, a meudoni vasárnapdélutánok és vacsorák egykori törzsvendégeivel. Jeanne Severini eleven visszaemlékezéseiben közvetlen betekintést nyújt egy nagykövet házának és barátainak mindennapi életébe: „Képtelenség volt, hogy Jacques 1944-ig semmilyen kitüntetést nem kapott a franciáktól, akik pedig annyi félet szoktak adni, még semmiségekért is. Mindazonáltal a kultúra világában ő rendkívül jelentős volt. Röviden, miután de Gaulle, aki jobban kedvelte őt, mint Claudelt, kinevezte Franciaország római nagykövetévé, nem maradhatott sokáig üresen a gomblyuka. Hát azon nyomban megkapta a francia becsületrendet; de ha az oklevelet meg is kapta, nem adták át neki az ünnepi alkalmakkor viselhető keresztet. Vagy talán mégis, az utolsó pillanatban a nagykövetség nyújtotta át neki (így szokás), nem tudom. Azt tudom, hogy sürgősen szüksége volt a keskeny kitüntetési szalagra, amit az összes zakó és kabát hajtókáján hordanak (és aminek Párizsban minden városi rendőr tiszteleg - ez parancs!!!). Tehát hozzám fordultak, aki néhány éve már Rómában éltem (elvették a Franciaországba szóló útlevelelünket), és minthogy Ginot nem sokkal azelőtt kinevezték a francia becsületrend lovagjává, tudtam, hol lehet megvenni azokat a szalagokat. Így elmentünk Verával (talán Raissával is) a piazza Colonna melletti Corso Umbertora, ahol minden ország minden kitüntetési fokozatának összes dekorációja kapható. Ő (vagy ők) szerényen a legkeskenyebbet választotta ki. És egy kis keresztet is, mert nem tudta, hogy felsőbb helyen azt majd még átadják. Aznap az volt az érzésünk, mintha egy kalaposnő varrólányai lennénk, akik egy kalaphoz keresnek szalagot, és pompásan szórakoztunk». És még hozzáfűzi: „Amit Maritainékben, főleg Jacquesnál és Veránál kedveltem, az volt, hogy soha, semmilyen alkalommal nem nagyoztak, és hogy minden dolog jó okot adott a nevetésre, vagy legalább a mosolygásra. Raissa tartózkodóbban viselkedett, de neki is volt humorérzéke”. Verával kapcsolatban

hozzáfűzi, hogy „vidámsága csendes volt, de ragadós”. És rögtön utána: „Én is nevettem!”¹⁰.

Elmeséli, hogy Jacques szeretett Raissának színes kendőket ajándékozni és örült, ha felesége szép kalapokat vett magának. Jeanne Severini így folytatja: „Ő meglehetősen nehezen választott, tudom, mert Rómában [...] elkísértem Raissát és Verát a kalaposnőkhöz. Raissa soha sem volt elégedett, és boltról boltra járt. Végül Franciaországból hozatott egyet.

Ami Verát illeti, ő soha nem akart semmit magának. Imádta Raiát (csak ő hívta így) és mindent megtett volna, csakhogy örömet szerezzen neki”¹¹.

Életük Rómában

1945 februárjában Maritain egyik humorral teli levelében arról érdeklődik Jean Marie de Menasce-tól, hogy vajon lehet-e vásárolni Rómában nagyköveti uniformist. De végül is, amikor azt kellett felvennie, minden alkalommal kölcsönzött egyet. Jacques szerette volna, ha továbbra is együtt dolgozhat vele a Palazzo Tavernában, de a francia külügyminisztérium inkább hivatásos diplomatát jelölt ki számára.

Mindazonáltal Maritain római tartózkodása alatt megmaradt a szoros kapcsolatuk. Ebben a háború utáni időben Menasce atya összegyűjtötte az árva vagy nagyon szegény gyermekeket, igen lelkesen foglalkozott velük, és alapított egy iskolát a szociális gondozók képzésére. Szent Tamás gondolatvilágának a szeretete, a születése folytán benne összefonódó különböző kultúrák együttese és a gyermekkorától kapott nemzetközi képzés adták a Jacques-ot nagy örömmel eltöltő intellektuális barátság elemeit. De még inkább egyesítette őket a bensőséges érzelmek: jókedv áramlott köztük, tréfálgatás és irónia, csupa szellemesség, melybe főképp Jacques és Vera kapcsolódtak be.

Hármukról beszélve azt mondta, hogy Jacques ragyogó intelligenciája nem zárta ki, hogy benne valami védtelenség és ártatlanság legyen, és szíve könnyen a veszített ügyek felé forduljon. Raissa és Vera védelmezték őt – állapította meg– mindenekelőtt Vera igyekezett megvédeni. Tréfásan „*Vámpíroknak*” nevezte azokat, akik szünet nélkül ostromolták Jacques-ot a legkülönfélébb és tolakodó kérésekkel. Don Giovanni egyebek közt „kapus nővérnek” hívta Verát, mert pontosan ő szűrte meg a külvilággal való kapcsolatokat és gondosan örködött a Jacques filozófusi elfoglaltságához nélkülözhetetlen idő és csend felett, valamint a Raissa mindennapi szemlélődő imádságához szükséges összeszedettség felett. Volt, aki ezért az állhatatosságért szerette őt, amellyel Jacques és Raissa benső világát óvta. Ellenben don Giovanni hamar felismerte és nagyon értékelte benne a Raissához hasonló szemlélődőt, valamint csodálta szerénységét, hajlamát arra, hogy elmerüljön Jacques és Raissa intelligenciájának és tevékenységének feltétlen bámulatában. Jó testvérként örült nekik és fenntartás nélkül gyönyörködött bennük.

Garrigou Lagrange atya, aki az Angelicumon tanított, természetesen mindig Rómában tartózkodott, de vele nagyon nehéz volt kapcsolatot tartani.

Matilde Mazzolani több mint ötven év távlatából még jól emlékezik azokra az izzó levelekre, amiket Jacques a nagy teológusnak válaszolva diktált neki.

Matilde Mazzolani volt Maritain magántitkárnöje Rómában 1945 végétől egészen távozásáig. Ő az Einaudi könyvkiadó római székhelyén dolgozott, de amikor az egész vállalat áttelepült, munka nélkül maradt. Natalia Ginzburg megtudta, hogy Maritain szakácsot keres a nagykövetségre, valamint magántitkárnököt személyes munkájához, aki azonban nem lehetett csupán csak gépíró, és szólt Matilde-nak. Az Einaudi római alkalmazottai között lehetetlen volt szakácsot találni, de a másik munkára Matilde Mazzolani megfelelő személynek bizonyult. Nemcsak egyszerűen titkárként dolgozott, hanem szép, egész életen át tartó barátság bontakozott ki köztük, egyike azoknak, amelyek kivirágoztak Jacques, Raissa és Vera életútján. A Palazzo Taverna egyik szobáscskájában naponta intézte a filozófus-nagykövet levelezését, a telefonhívásokat, a kiadóktól és kulturális központoktól vagy az egyetemi berkekből érkező meghívásokat. Ő gépelte le a *Court traité de l'existence et de l'existant* című művet: „Ebben a könyvben közöltem legbensőbb gondolataimat”, vallja be Jacques Maritain John U. Nef-nek¹².

A kedves és szeretetteljes, munkával mindig agyonhalmozott Vera minden nap betért abba a szobába, ahol Matilde dolgozott, hogy megbeszélje vele a napi teendőket. Olykor onnan telefonált a szakácsnak, hogy megadja neki a konyhára vonatkozó utasításokat, és mindig ezzel kezdte: „*Bonjour Chef!*”. Odament akkor is, amikor a megadott időpontban Jacquesnak be kellett vennie a gyógyszereit, s ugyanígy járt el Raissánál is; mindig hatékonyan, pontosan, gondosan. Gagliardi doktor kezelte őket, akkoriban a főváros egyetlen homeopátikus orvosa, akivel nagyon elégedettek voltak. Vera olykor fáradtnak látszott, de folytatta munkáját, mintha semmi baja se lenne: a nagykövetség termeiben csendben és nyugodtan járt-kelt noteszával amit mindig a kezében tartott, amelybe feljegyezte a tennivalókat, hogy meg ne feledkezzen róluk. Még a fogadások alatt is előfordult, hogy kezében papírlappal és ceruzával látták.

Raissa igen visszavonultan élt a Palazzo Tavernában. Csak akkor jelent meg, ha szerepköre megkövetelte, és mindig finom eleganciával. Vera jelenléte láthatóbb, és a vele való kapcsolat természetes és közvetlen volt; spontán volt és tevékeny, megértő jósággal fordult mindenkihez. Csendesen ment lefelé bevásárláskor a hosszú lépcsősoron, áthaladt a kicsinyke kövezett udvaron, ahol egy borostyánnal körülfutott maszkból hullott alá a víz az ódon kútmedencébe, átszelte a mértéktartó eleganciájú nagy udvart a kapuig és a Via Giordanóról, ahol a Palazzo Taverna állt, bevetette magát a festői nevű sikátorok forgatagába.

A szűk utcácskákra kézműves műhelyek, kisvendéglők nyíltak – előttük tarka terítővel takart kis asztalokkal –, hosszú és homályba vesző titokzatos ajtók a kijárat előtti ülőkékkel. Az épületek nap aranyozta magas falai, a zöld- vagy kúszónövények cserepeivel díszített ablakok, az utcasarkok "madonnácskái" a magasba, Róma ege felé vonzották a tekintetet. Hangok visszhangzottak, és keveredtek össze, léptek zaja finoman koppant a kövezeten. A szűk tereket olykor átjáró gyenge nyugati szél simogatta az arcát, távolabbi horizontokat, erősebb és hevesebb szelek emlékét idézve, melyek őt a szabadság

és kaland világába röpítették. A római sikátorok főképp történelmi légkört sugalltak, egy változatos, muzikális, antik humanitás élénk színpadaként. Vera elmerült ebben a világban, mély szimpátiát érezve az ezeket az utcákat munkájukkal és vidámságukkal megtöltő egyszerű emberek iránt. Lassan jól megismerték Róma utcáinak és tereinek vonzerejét, ez tükröződik vissza Jacques egyik írásából: „Amikor az ember Rómát járja, örömünk egy része Piranesinek tudható be; ugyanígy annak a tükörnek is köszönhető, amelyet ez a színhely nyújt: az okkersárgára festett falú paloták, a barlangnyílású üzletek és kézműves műhelyek, a régi utcákon kedvükre mászkáló emberek azért vannak itt, hogy elbűvöljenek a jelenet bájával”¹³.

Matilde Mazzolaninak köszönhető egy remek beszámoló arról, milyen volt a francia nagykövetség Maritainék idejében: „Lévén a Szentszékhez akkreditált nagykövetség, az életmód meglehetősen szigorú volt. A fogadásokon, ebédeken, stb. a főpapi reverendáké és a hölgyek magas nyakú ruháié volt a főszerep. Emellett rengeteg kötelezettségük volt; és én mindig azt kérdeztem magamban, ismerve Maritain hivatali munkáját is, hogy hogyan tud időt szakítani írói munkájának a folytatására”. Mindhármuk kedvessége és jósága megérintette őt: Jacques „mindenkihez ugyanolyan módon fordult, legyenek azok fontos személyek vagy sofőrök, háztartási alkalmazottak, vagy a fűtő. Mindenkiel ugyanolyan udvariasan viselkedett, és soha sem láttam, hogy hódoló magatartást tanúsított volna a nagykövetségre érkező fontos személyiségek felé”. A gyakorta beteg Raissát ritkán látta, az ő egészségi állapota aggasztotta Jacques-ot. Teljesen más volt a helyzet a követségen dolgozókkal állandó kapcsolatot tartó Verával: „Vera kisasszonnyal gyakori kapcsolatban voltam. Ő irányította a házat, a szakácsot, a háztartási alkalmazottakat, így mentesítette nővérét és sógorát minden anyagi dolog intézésétől. Abból a szobából, ahol dolgoztam, láttam jönni-menni őt a termekben, mindig azon aggódott, hogy minden tökéletesen menjen. Őt is mindannyian szerették kedvességéért és jóságáért. Nővérehez és sógorához hasonlóan igen tisztelte mások személyiségét”¹⁴.

Így történhetett meg, hogy amikor elhagyták Rómát, a távozásukat hírül adó egyik újságcikkben Verát „a nagykövetség angyalának”¹⁵ nevezték.

Újra megtalált barátok

Rómában ismét láthatták azokat a barátait, akiket a háborús évek elszakítottak tőlük. Igen hamar, 1945. szeptember 21. és október 14. között a nagyon kedves Journet abbé hosszú látogatását élvezték, minthogy ő Svájcban, Freiburgban tartózkodott, a vele való levélváltás a háború alatt kevésbé volt nehéz, mint másokkal. A találkozás újjáélesztette a régi barátság és a megszakítás nélküli egyetértés örömét; Vera is ujjongott. Ez év decemberében egy rövid verset is írt, *C. J.-nak* címmel, neki ajánlva; ebből tisztán kirajzolódik ennek a kicsiny, de ugyanakkor oly nagy lelki erejű embernek az alakja, átsejlik jelleme:

„Kék szemű bárány - hihetetlen por, tündöklő gyémántok - kemény fej, tömör, mint az igazság, angyali édesség, hajlíthatatlan gyöngédség, sziklát kivájó vízcsepp, rendíthetetlen, békességes nyugalom”¹⁶.

„Charles ittléte lelkünknek valóságos Paradicsom volt, lét-édesség, sok kérdés tisztázása, Isten békéje. Hármas életünkben még soha ennyire nem látta Raissa és Vera csodálatos szerepeit. Azt mondta, tudja, hogy most itt a helyem, hogy teljesen fel kell hagyni minden erre vonatkozó aggodalommal és kétséggel”¹⁷, jegyzi meg Jacques. A négy barát soha ilyen hosszan nem tudott együtt lenni, és a lány római október azon ragyogó napjai, amikor Európára végre béke szállt, számukra „paradicsomi álomnak”¹⁸ tűntek. Négyen együtt látogatták Rómát. Egyik délután felkeresték a Szent Praxedesz templomot, és együtt csodálták a Szent Zénó kápolna kicsiny szentélyének aranyozott bordáit, s ami annyira meghatotta Journet abbét, a Madonnát a gyermek Jézussal ábrázoló, fényben ragyogó mozaikot:

„A sötét és lángoló kápolnában
Ahol arany és bíbor vonja be az azúrt,
Oly lágyan fénylő békés hajlat,
Mint tiszta menedék fogadtok engem”¹⁹,

- írja Raissa az 1945-ben Rómában keletkezett *Mosaique* című költeményében.

A Chiesa Nuova-ban, a Szent Fülöp oltárnál Jacques ministrálásával tartott hajnali mise után indult vissza Svájcba, és este kilenckor ért Comóba. Journet szerette Olaszországot, kultúráját és szentjeit. Megtanult olaszul, hogy Dantét olvashassa, és a háború kellős közepén, 1943-ban franciára fordította és kiadta Savonarolának a börtönben írt *Ultima meditazione* (Utolsó elmélkedés) című művét, többek között „hogy emléket állítson az akkor megalázott Olaszország halhatatlan nagyságainak”²⁰. Szívszorító fájdalom volt számára, amint egy teljes napon át utazva rajta keresztül, látta mindenütt a romokat: „Szegény, naptól kiszikkadt Olaszország, tengerparti tájain mindenütt csak romok, és ki tudja honnan ide került lakosok. Mennyit szenvedett volna Dante ennyi nyomor láttán!”²¹.

Rómában még inkább szemlélhette, amit már addig is ismert, hármuk „oszthatatlan tanúságtételét”, és Freiburgból ezt írta: „Isten ott munkálkodott mindegyikőjük szívében. Elmélyítette és ragyogóvá tette az Önöknek adott ajándékait. Ez rendített meg annyira mindhármodjukban, és hogy bár útjaik különbözőek, annyira kiegészítik egymást. Jól lehetett látni, hogy az Ő áldása hogyan bontakozott ki mindhármoduk bensőjében. Ez életem egyik kegyelme, egyik szép kegyelme volt”²².

Más franciaországi barátokat is viszontláthattak: Rómába érkező papokat és szerzeteseket, de világiakat is. Velük találkozva sokat beszéltek a nemzetközi politikai helyzetről és az Egyház dolgairól. Jacques meghívására Stanislas Fumet is odautazott, és előadást tartott a San Luigi dei Francesiben. A Palazzo Tavernában megismerkedett Eduardo Frei-jel, a Chilei Köztársaság későbbi elnökével. Fumet részt vett az ellenállási mozgalomban, és elmesélte párizsi találkozását Roncalli nunciussal (aki nyilvánvalóan a Vatikán álláspontját

képviselte) a nemkívánatos püspökök névsorával kapcsolatban. „Őszinte ember volt és közvetlen stílusban beszélt”, vagyis elhagyta a körülményes diplomáciai nyelvet. „Nos, Fumet úr (úgy mondta: *Foumet*) nem kell elfelejteni, hogy Franciaország vereséget szenvedett, *nagy* vereséget. Ami végül is azt jelenti – magyarázta Fumet –, hogy nem kellene túlságosan szigorúnak lenni a főpapjainkhoz, akik nem hitték, hogy London hangjára kellene hallgatniuk, amely hangoztatta, hogy egy veszített csata még nem veszített háború. [...] – Nos hát Fumet úr, mit akarnak, mit tegyünk ezekkel a francia püspökökkel? – kérdezte a nuncius. – Ha én lennék az állam, megfosztanám őket hivataluktól, talán száműzném őket. – Ah! Ó, de olyan sokan vannak! (Nevetve emelte föl karjait). Kétségkívül abban jobban megértettük egymást, hogyan kell nekünk, katolikusoknak eljárni a kommunistákkal szemben”²³.

A Palazzo Tavernában, az asztalnál baráti és nyílt légkör uralkodott, kellemes és hosszas beszélgetések folytak. Naponta más, nagyon is különböző emberek jelen, és nem csupán franciák. Felkeresték őket Louis Massignon; Gilson és felesége Thérèse; Vittorino Veronese és felesége; Ramon Sugranyes de Franch, Veroneséhez hasonlóan ő is elkötelezte magát a Pax Romana nemzetközi mozgalomban; a „kis professzorok” csoportjához közel álló bresciai Bianchini di Brescia kisasszony; a bergamoi püspök, monseigneur Adriano Bernareggi, az Actio Catholica és a Settimane Sociali (Társadalmi hetek) nagy elkötelezettje; a *Jézus Kistestvérei* közül André testvér (az iszlámista Louis Gardet); régi barátjuk, monseigneur Fontenelle, aki Vera iránt nagy szimpátiával viseltetett, és még sokan mások. Maritainék vendégei közül többeket gyakran Jacques hívott meg Rómába, hogy előadásokat, találkozókat tartsanak a San Luigi dei Francesiben, a Pax Romanában, a Szent Tamás Akadémián és egyéb helyeken. Amíg Franciaország nagykövete volt, a maga részéről értékes szolgálatot tett a kultúrának, kedvezően fogadta a szűkebb értelmiségi körökön kívülről jövő kezdeményezéseket is.

Eljött Georges Rouault a lányaival, Genevieve-vel és Isabelle-lel. Nem sokkal azelőtt ért véget kellemetlen ügye kereskedője, Ambroise Vollard örököseivel, és végre sikerült visszaszereznie azt a több száz képet, amit azok tőle lefoglaltak. Először utazott Olaszországba és meghatotta a XII. Pius-szal való találkozás, amit Jacques intézett el. De mint festőt, a Pápa nem értékelte.

Antoinette és Alexandre Grunelius is elmentek Rómába 1948 tavaszán, Jacques őket is elvitte XII. Piushoz audienciára. Az a szívükön viselt reményük, hogy Maritainékkal és Verával együtt Kolbsheimből egy kis tanulmányi és imaközpontot hozzanak létre, elnyerte a Pápa áldását, akit érdekelt ez a terv, ami azonban nem valósult meg, legalábbis nem abban a formában, ahogy ők akkor gondolták 1946 nyarán mindhárman visszatértek Franciaországba és viszontlátták barátaikat és barátnőiket, akikkel Raissa és Vera a háború kitörése óta nem találkozott. Augusztus 12. és szeptember 4. között voltak Párizsban, majd Kolbsheimbe mentek, ahol a Grunelius családból való keresztgyermekeik fogadták őket, valamint Genevieve Fondane, Benjamin Fondane, a román zsidó költő özvegye, aki ekkor a Grunelius gyermekek nevelője volt. Náluk, főleg Antoinette segítségével próbálta visszaszerezni lelki békéjét: férje vissza-

térésében való minden reménye elveszett, miután megtudta, hogy Auschwitzban megölték, így „Kolbsheim felé igyekezett, mint egy kikötőbe, fényre és befogadásra sóvárogva, és mert azt mondta neki Jacques, hogy az egy áldott hely”²⁴.

A barátság édes íze ismét enyhítette a régi és új sebeket, fájdalmakat. Vera mély szeretetet érzett a Kolbsheimben összegyűlt emberek iránt. Különösen együtt érzett Genevieve-vel, akiben fájdalmak között kezdett kibontakozni hívatása: teljesen Izrael misztériumának szentelni magát, hogy „Istenben megtalálja azt, akit elvesztett”, és keresztényként tanúságot tegyen a zsidó nép iránti szeretetéről. Így Gratia-Maria de Sion néven szerzetesnő lett a *Notre Dame de Sion* kongregáció szemlélődő ágában. De ezen a nyáron még nem volt minden világos előtte; nagy szüksége volt, hogy bizalommal megnyíljon valaki előtt, kitarja szívét, hogy csillapíthassa kínját és elsimíthassa lelke háborgását. Vera mellette állt csendes, testvéri kedvességével; meghallgatta, osztozott fájdalmában és útkeresésében; imádkozott érte. A kerti ösvényeken sétálva, vagy az este leszálltakor egy csendes szobában ülve megnyíltak egymás előtt, és mindkettő számára föltárult valami Izrael és a megváltás misztériumának mélységéből és egységéből. Mindketten lényük legmélyén élték át ezeket a titkokat. E közben Genevieve-ben, akkor még öntudatlanul, megszületett egy nem remélt megbékélés. Amikor Maritainék mindhárman elutaztak, ezt írta Jacques-nak: „A távozásuk okozta hiány Isten karjaiba sodort és segített kijönnöm az elhúzódó, nyomasztó válságból. Egyszer s mindenkorra megértettem [...], hogy minden válság megoldása előttem van, és hogy az akadályt minden áron le kell győzni”²⁵. Vera felelősséget vállalt érte, egészen az „örökbefogadásig”²⁶.

Abban az évben Antoinette és Lexi szervezésében tanulmányi összejövetelt is tartottak Kolbsheimben. Jacques a keresztények politikai szerepvállalásáról beszélt; Journet teológiai előadást tartott. Futólag újra látták Nicolas Nabakovot, aki évekkal azelőtt összehozta Jacques-ot és Gruneliusékat. Szeptember 4-én mindnyájan összegyűltek a kastély udvarán, hogy köszöntsék és elbúcsúztassák Maritainéket, akiket megindított az együtt töltött napok szépsége és az elválás szomorúsága. Egyike volt ez a megannyi kolbsheimi búcsúzásnak. Az autó lassan kigördült a nagy kapun és Strasburg felé vette útját az elzászi tájban.

Néhány napig még Párizsban maradtak. Annyira szépnek látták ezt a mindig is szeretett várost! Visszontláttak sok kedves barátot, Jeanne-t, Eveline-t. Egyik este vacsorára mentek Anthonioz-ékhoz, akiket Journes abbé esketett. A háziasszony Genevieve de Gaulle, a tábornok unokahúga volt, akit a háború alatt koncentrációs táborba hurcoltak. Ott volt még Lise Lyon is, az Auschwitzból visszatért, immár katolikus, fiatal zsidó lány. Genevieve de Gaulle ezen az estén beszélhetett nekik a Ravensbrückben, a legteljesebb elkülönítésben eltöltött időről, amiről több mint ötven évvel később könyvet írt²⁷. Újra megölelhatték Linnéket, a szintén visszatért Riquet atyát, Rzewuski atyát, aki Lengyelország orosz megszállása alatt az egész családját elvesztette, tizenöt éves unokahúga

kivételével, akit csodával határos módon sikerült Franciaországba menekítenie. De nagyon sok barátjuk meghalt, vagy messze volt.

Autóútjuk Párizsból Rómába négy napig tartott, sok kellemetlenség szakította meg, műszaki hibák, és defektek, melyek akkoriban igen gyakoriak voltak a gidres-gödrös utakon. Levonták a következtetést, hogy a vonat határozottan jobb, de alapjában véve Vera nagyon örült, hogy a vártnál mennyivel többet ajándékozott nekik ez az utazás, minthogy élvezte a kalandokat, és csak a nővérének okozott fáradtság miatt aggódott. Amikor a Via Aureliára értek és a tengerpart mentén haladtak, szíve ujjongott az örömtől. A tengeri levegő balzsam volt a számára. A braccoi hosszú, poros, lyukakkal teli útszaka-szon egy festői elem is vegyült az utazásukba. „A Braccon való áthaladáshoz és az esetleges rablók elriasztására egy csendőrrel megrakott kedves kis teherautó ment előttünk – az olasz biztonsági szolgálat elegáns gesztusaként – és ez a romantikus útszakasz nagyon tetszett nekünk”²⁸, írta Jacques barátjának, Journet-nek.

Visszaérkezve a nagykövetségre, folytatták „a megbízatással járó szolgálatokat” az elkerülhetetlen „apró bosszankodásokkal”²⁹. A Montini kezdeményezésére – bár a kinevezés az akkori monseigneur Ottaviani ellenvetése miatt késett – időközben prelátussá kinevezett Journet abbé 1947 áprilisában visszatért Rómába, „rettenetesen gyöttrődve ettől a főpapi méltóságtól”³⁰.

Journet ajándékkul meghozta az *imprimaturt* Raissa *Histoire d'Abraham* (Ábrahám története) című könyvéhez Ezt előzőleg egy belga cenzor szerencsétlenül megtagadta. Egymás közt sok mindent megtárgyaltak: saját személyes munkájukat, az Egyház helyzetét és az akkortájt terjengő, a *nouvelle théologie*-vel kapcsolatos viták gyanakvó légkörét, ami Jacques-ot arra a kijelentésre indította, hogy „gyűlöletesek a teológusok közötti viták”³¹. Párizsi utazásuk idején egy Lubac atyával folytatott beszélgetés alkalmával őszintén kijelentette, hogy „éppenúgy ellenezte a feljelentéseket és a büntetési kérelmeket, mint amennyire óhajtotta a *párbeszédet és a tudományos síkon történő korrekt vitát*”³². Ehhez képest nem szüntek meg a Maritain és Journet elleni szurkálódások és támadások a tomisták és a nem tomisták, valamint a pápai udvar tagjai részéről sem.

Római találkozások, a „kis professzorok”

Maritainék római tartózkodása előreláthatólag három évre szólt. Aki azt várta, hogy Rómában meglát újjászületni valamit abból, ami a meudoni vagy New Yorkban a Fifth Avenue-i otthon volt, az részben csalódott. De nem lehetett másképp. A nagykövetségi feladatokkal lekötött idő túlságosan kevés teret hagyott a filozófusi munkára, s ahhoz, hogy másnak is szentelhette volna magát. Ráadásul ebben az időszakban Raissa gyakran betegeskedett.

Azok elvárásai sem teljesültek, akik megismerve a fasizmus ideje alatt szinte titokban megjelent Maritain-könyveket azt remélték, hogy közvetlenül a

háború utáni forrongásban az ő római jelenléte élénkítő hatást fog gyakorolni a katolikus kultúrára. Mégis voltak nagyon érdekes találkozások és ezek mindenképpen hagytak valamilyen nyomot. Hivatali tevékenysége mellett mindig készen állt arra, hogy személyekkel találkozzon, kapcsolatokat létesítsen.

Határozottan kiemelkedő volt az a párbeszéd, amit monseigneur Giovanni Battista Montini helyettes államtitkárral folytatott, aki egyike volt Maritain első olasz fordítóinak. 1928-ban ő fordította le a *Trois réformateurs* (A három reformátor) című művét. Jacques hetente kereste fel őt a Vatikánban, és kétségtelen, hogy Montini sem mulasztotta el ezt viszonzni a Palazzo Tavernába tett látogatásokkal. Pápává választása másnapján Jacques így írt Julien Greennek: „Jól ismertem monseigneur Montinit, amikor Rómában éltem, szeretettel és a legőszintébb csodálattal viseltetem iránta (barátok voltunk, ha ezt az egyszerűen igaz és emberi szót használni lehet a protokoll világának szűk légkörében)”³³.

Ez valóban meleg és mély barátság volt, jóllehet az azon évek egyházi környezetének megfelelő mérsékelt, sőt mi több, protokolláris formák között. Erről tanúskodik, ha mégis szükség lenne rá, VI. Pál személyes írása az idős filozófushoz, amelyből nyilvánvalóan kitűnik, hogy ő a római évektől kezdve mennyire megértette azt a kivételes lelki egységet, ami Maritainék között volt. Jacques elküldte neki Raissa *Poemes et essais*-jének (Költemények és esszék) egy példányát; VI. Pál így válaszolt: „A könyv, amit Ön küld, értékes ajándék: az ajánló dedikáció miatt; a személy miatt, aki benne újjáéled, megszólal, álmodik, énekel és imádkozik; a lapjairól áradó meleg érzelmi világa, spirituális zeneisége, a kimondhatatlanra irányuló töltetének varázsa miatt. Gondolkodásra, imádkozásra hív; felébreszti a szemlélődés iránti vágyakozást, és néhány kortynyi vigaszt nyújt az arra szomjazónak. Nem tudok erre a könyvre úgy gondolni, hogy ne törne fel bennem az Önnel folytatott beszélgetések emléke, amikor együtt szemléltük a valóság misztériumát: micsoda közösség! Igazság és szépség, filozófia és költészet, tudomány és imádság, gondolat és szeretet; és a mindig jelenvaló és élő Isten, titok és kinyilatkoztatás”³⁴.

A filozófus-nagykövet több római ismeretsége pontosan a „montinii” környezetnek tudható be, értve ez alatt az elkötelezett értelmiségiek és katolikusok azon körét, amely körülötte alakult ki attól az időtől kezdve, amikor a FUCI (Federazione Universitaria Cattolica Italiana = Olasz Katolikus Egyetemi Szövetség) országos felügyelője volt. Ez a kör a későbbiekben kiszélesedett. Közéjük tartozott például Vittorino Veronese és Bianchini kisasszony. Jacques, Raissa és Vera rendszeresen jártak a Palazzo Tavernához nagyon közeli Chiesa Nuovába (Új Templom), amely Néri Szent Fülöp rendjére volt bízva, akikhez monseigneur Montinit igen erős kötelékek fűzték a bresciai Oratorio della Pace-ban töltött gyermekkora óta, ahol akkor Caresana atya volt a rendfőnök és plébános is. A nyolc órai mise hívei között gyakran lehetett látni Maritainéket, főként Jacques-ot, ezt a finom, ősz hajú urat. Néhányszor előadást is tartott a plébánia kulturális tevékenysége keretében a Borromini-teremben, de

máshol is, és a hallgatóság soraiban bizonytal ott volt Caresana atya, monseigneur Montini régi barátja és akkori gyóntatója.

A templom közelében, a Via della Chiesa Nuova 14. szám alatt a Portughesi nővérek legfelső emeleti hatalmas lakásában vendégeskedtek a “kis professzorok”, akik az úgynevezett “Malacka-közösséget” alkották és megalapították a „Cronache sociali” /Társadalmi krónikák/ című folyóiratot. Ők is a Chiese Nuovába jártak. „Merdek lépcsők vezettek fel oda, és amikor végre a bejárati ajtó után az utolsó merdek emelkedő is véget ért, az embernek az az érzése támadt, hogy egy nagy összevisszaságba lépett be”³⁵, beszéli el az akkor még igen fiatal Fioretta Mazzei, akit La Pira olykor magával vitt. „Meg kell újítaniuk Olaszországot”, – mondta halkán Laurina Portughesi, és aki egyre zsúfoltabb lakását egy verklis fesztelenségével vezette. Este, a nap befejezéseként, az „Olaszországot megújító” emberek (Dossetti, Lazzati, Fanfani, La Pira) és a többi ott lévő vagy éppen betoppanó (mint Guala, Ardigo, Glisenti, Parenti, Vanoni, stb.) együtt mondták el a rózsafüzért, és Dossetti volt az előimádkozó”³⁶.

Minden bizonytal Jacques Maritain kapcsolatba került a „malacka-közösséggel” és az oda látogató személyekkel. Matilde Mazzolani úgy emlékszik, hogy Bianchini kisasszonytól jött a kezdeményezés; beszélt Jacques-nak Dossettiről és La Piráról, „két olyan ember, akiket meg kellene ismernie” – mondta neki. Amerikába visszatérve Maritain továbbra is küldte üzeneteit számukra, Matilde közvetítésével: „Veronese megkapta a francia becsületrendet. Nagyon örülök neki. Gratuláltam hozzá”³⁷. És még 1950 júniusában is elküldte „szívélyes megemlékezéseiket” Laura Bianchinek (az ő színes kifejezőmódjának köszönhető az érdekes “malacka” elnevezés), Dossettinek és a többi barátnak. Marcella Glisenti visszaemlékezik az ott fenn, a Portughesi-lakásban Emmanuel Mounier-vel tartott összejöveleikre. Hogy Jacques felment volna a hosszú lépcsőn az utolsó emeletig? Ezt nehéz megmondani. A találkozások színhelye talán inkább a Palazzo Taverna volt. Nem zárható ki, hogy a plébánia vagy maga monseigneur Montini volt a közvetítő, akinél – több más lakás után – a megszállás alatt La Pira Rómában tartózkodott, hogy megmeneküljön a németektől. Bizonyos, hogy Maritain mély nyomot hagyott azokban az emberekben, akik az idő szerint az olasz alkotmány kidolgozásán munkálkodtak és Olaszország számára egy hitelesen humánus és keresztény politikát terveztek és álmodtak meg. Lazzati, Dossetti, La Pira számára „sarkcsillag” maradt – ahogyan ez utóbbi mondta a filozófus halálakor – metafizikai realizmusa, hu-manizmusa, politikai felfogása révén. De ők mindhárman hamar elhagyták a politikai életet. Utolsóként La Pira. Filiberto Guala is ragaszkodott Maritainhez és miután trappista szerzetes lett, az ő mondovibeli San Biagio monostorukban akarta megünnepelni a filozófus születésének századik évfordulóját. Az összejövetel a teljes szegénység légkörében zajlott le, ami nagyon tetszett volna Jacques-nak, 1982 novemberének egy fagyos és ködös vasárnapján, a tágas konyha, mint az

egyetlen fűtött helyiség asztala körül a Piemonte és Lombardia különböző helyeiről meghívására egybegyűlt barátokkal.

Felice Balbo is ismerte Maritaint. A Palazzo Tavernában találkozott vele. Szent Tamás és a metafizikai kérdések iránti szeretet kapcsolta őket össze. Jacques nagyra értékelte benne a ragyogó és átható intelligenciát és nem ütközött meg a fiatal filozófus marxista rokonszenvén sem — nem tulajdonított túl nagy fontosságot neki —, mely egyébként rövid életű is volt. Korai halála megszakított egy jelentős, és mindmáig nagyon kevésbé ismert filozófiai munkát.

Don De Luca

Vasárnap délután, ha nem autóztak ki Róma környékére, Jacques, Raissa és Vera egy tea mellett fogadták a meghívott, többnyire hivatali kapcsolatokon kívüli barátokat. Azok közül, akik esetenként ezeken a vasárnapi találkozókon keresték fel a nagykövetséget, meg kell említeni don Giuseppe De Lucát. Vele már jó ideje kapcsolatban álltak, attól kezdve, hogy 1926-ban Giuseppe Gorgerino felkérésére don De Luca ismertette a *Trois réformateurs*-t a fiatal és bátor torinói katolikus folyóiratban, mely szándékosan kihívó nevével, „Il Davide”, hamarosan kiváltotta a fasiszta kormány részéről a betiltást. Gorgerino alapítója és főszerkesztője volt a lapnak, és Olaszországban az elsők között kötött kulturális barátságot Maritainnel. 1931 novemberében ő fogadta Maritaint a milánói pályaudvaron, aki abból az alkalomból érkezett, hogy Gemelli atya meghívására előadásokat tartson a Katolikus Egyetemen. Meudonba is elment, ahol, mint visszaemlékezve meséli, hallotta Raissát énekelni: egy tökéletes, tiszta hangot. Maritain hozzá intézett levelei moncalieri háza kandallójában égtek el, más veszélyeztető irattal együtt, egy német házkutatás alkalmával.

Egy napon don De Luca a domonkos Darsy atyával üzentte meg, hogy szeretné elolvasni *A nagy barátságok (Les grandes amitiés)* című könyvet, amelyet Európában még nem adtak ki, így nehezen volt hozzáférhető. Pár évvel azelőtt már ismertette Raissának a Gino Severini illusztrációival ellátott egy másik könyvét, *L'ange de l'École-t (Az iskola angyalát)*, mely a gyermekeknek meséli el Szent Tamás történetét, és amit néhány évvel később Matilde Mazzolani fordított le a La Scuola könyvkiadó számára. Ez a rendkívüli ember, aki Lucaniából gyermekként került Rómába, hogy ott pappá legyen („római pap”-nak szerette nevezni magát), a keresztény irgalmasság nagy történésze volt, és fontos szerepet játszott az olasz kultúra terén, bár ezt nem mindig ismerték el igazán. Mérhetetlen nagy kultúrájú, szenvedélyes tudósa volt a spirituális irodalomnak. Rómában megalapította a *Edizioni di Storia e letteratura-t* (Történelmi és irodalmi kiadványok) és a *l'Archivio per la Storia della Pieté-t* (Az Irgalmasság Történelmi Archivumát). „Az irgalmasság története annyi, mint Isten emberek iránti szeretetének a története, vagyis – folytatva az egybevetést, de ezúttal teológiai kifejezésekkel – a *caritas* története. De Luca ezt szembeállítja a vallási pszichologizmussal, a pozitivistá és modernista körök eredetileg Bremond-tól származó *sentiment religieux*-zéval és másokkal, akik

Bremond-t is meghaladva megalkották a vallás vallását, leredukálva a vallást egy pusztán vallásos érzelemre”³⁸.

A kifinomult és rámenős, a ragyogó intelligenciájú és fájdalmasan gyengéd érzékenységű don De Luca tökéletesen egyetértett Maritainékkal, Jacques tomizmus ellenére, amiben kételkedett, ő inkább Szent Ágoston követőjének érezte magát. A francia kultúra iránti szeretete kétségkívül egyesítette őket, de még inkább a természetfeletti dolgok iránti közös érzékenységük, és nagy belső szabadságuk. Ezeknél is nagyobb szerepet játszott testvéri érzelmeik megteremtésében a mindkettőjükben meglévő kontemplatív hajlam, s ennek Vera bizonyára nagyon örült. A lelki testvérség talán abból is születhetett, hogy évek óta mindnyájan magányosan, határhelyzetben voltak, melyben a modern kultúra terén kellett tanúságot tenniük Krisztusról, nyitott szívvel minden emberi nyomorúság és nagyság iránt, az emberek drámái és reményei iránt, olykor azoknak a gyanakvásától kísérve, akik rászorultak volna segítségükre. Ezért írhatta Romana Guarnieri: „A háborút követő viszontagságos és fájdalmas években don Giuseppe számára vigasztalást jelentettek a Jacques és Raissa Maritainnél tett szívélyes látogatások”³⁹. Kétségtelenül eljárt a Palazzo Tavernába a baráti összejövetelekre és beszélgetésekre. Néhányszor Maritain is ellátogatott a Lancellotti palotába, könyvkiadói székházába, így 1948. június 1-jén, pontosan Rómából való végleges eltávozása előtt, amint erről don De Luca közvetlen azt követő feljegyzése is tanúskodik. Jacques pedig azt írta neki, hogy olyan baráttól váltak el, akivel „anélkül, hogy tudták volna, évek óta tökéletes összhangban voltak”⁴⁰. Verát, aki mindig csendben hallgatta a nővére, sógora valamint a szenvedélyes és zseniális papnak a beszélgetéseit, mindenekelőtt papi lelkülete ragadta meg. Don De Luca önmaga számára fölvázolt eszménye –amelyet aztán meg is valósított –, az a pap, „aki nyitott minden reményre és szilárd minden bizonyosságban, a bölcs értelem és főként a életszentség barátja, akit nagyon tisztelnek, aki leginkább mentes a rangkórságtól, minden elemi kényelmet nélkülöző, szegény, mint egy árva, akinek csupán égi Atyja van, és örömteli, mintha mindenki atyja lenne, számtalan baráttal körülvéve, mindazonáltal titokzatos, magányos és hallgató”⁴¹.

Luigi és Simone Crocco

A Palazzo Tavernában egy másik nagy barátság is született Maritainék, valamint Luigi és Simone Crocco között. Croccoék akkor Rómában laktak, nem messze a San Pietro in Vincoli templomtól, ahol ismerték Maritainnek egy kanonok barátját. Ez utóbbi egyszer meghívta őket a nagykövetség egyik fogadására. Crocco fiatal tudós volt, a Római Egyetem tanára, akit a családi hagyomány szerint tudományos fegyelemre és kutatásra neveltek. Fiatal kora óta együtt dolgozott apjával, Gaetano Arturo Crocco tábornokkal, aki a repüléstan és az űrkutatás tudományának egyik úttörője volt. Simone francia nő volt, finom, elegáns, tehetséges rajzoló és festő. Azonnal rokonszenv alakult ki

közöttük, a meghívások megismétlődtek, és a barátság egyre szeretetteljesebbé és erősebbé vált, egy csipetnyi vidámsággal fűszerezve, legalábbis a három nő között. Simone vitte nekik a divathíreket, az elegancia ízét, az öltözködés és a találkozások örömét. Raissában és Verában, akik hajlottak arra, hogy mindig belemerüljenek a nehéz elfoglaltságokba, vagy éppen a szellemi munkának vagy imádságnak szenteljék magukat, már Jeanne Severini leleplezte ezt a váratlan vonást; nőiességük valóban nem halt el, ahogy ezen örömteli és könnyed dolgok iránti figyelmük is mutatja. Például, amikor Simone Párizsba ment, miközben ők Rómában maradtak, tájékoztatta őket mindarról, amit a divat fővárosában csodáltak. Szemben a háborús évek nélkülözéseivel, az emberek újra felfedezték és széles körben elterjedt az öltözködés és a sétálás élvezete: „Egész Párizs virágba borult. Az elegáns hölgyek bájos, ovális kalapokban sétálnak. A rózsaszín az uralkodó. A kedves Raissának csináltatott kalap a legutolsó divat. A ruhák jelentősen hosszabbak, a vállak továbbra is szélesek, de lekerekítettek. A sárga rövid kabátom minden színben megjelenik. Sok a mályva és a lila. Ha óhajtotok valamit, gond nélkül kérjétek tőlem. Igen jól tisztítják a kesztyűket. 15 napba telik...”⁴². Raissa, a nagykövetné tehát Róma utcáin abban a legutolsó divat szerinti rózsaszínű kalapban sétálhatott, amit fiatal és egy kissé különc barátnője vitt neki Párizsból. Talán felvette valamely egyszerű eleganciájú hivatalos fogadásra, ahol a lila és piros reverendák suhogása közepette főként a fekete dominált?

Vera öltözéke szerénynek és mértéktartónak tűnik, legalábbis ha a Palazzo Tavernában hármukról készült fényképet nézzük, ahol Raissa hosszú, nagyon könnyű ruhát visel, Vera viszont feketét, mint egy apáca. De nem volt ez mindig így, láthatjuk más fényképeken. Jacques így emlékezik: „Vera, aki szintén nőies volt, és nem utasította el, hogy bájos legyen, mindamellettt fesztelenül a saját kedvére öltözködött. Sok időbe került, amíg egy napon megköszönte nővéreinek, hogy megtanította, hogyan legyen „kissé kacér nő”. A dolgokat szerteszét hagyta, nem érdekelte, hogy hol, mivel azoknál jobban szerette álmait”⁴³.

Néhány hónappal később, a még mindig Párizsban lévő Simone mindent megtett, hogy a nagyon fázós Raissa számára találjon egy kedvező árú fekete nyúlszőr bundát. Azután következett egy lornyon. Ahogy megtalálta, Simone belelkedett: „Van egy *bijou*. Csodálatos ezüst, teknős és csont — és antik”⁴⁴. Ehhez jött még Jacques cinkossága, aki épp akkor Párizsban volt a kormánynál, hogy Bidault-lal különböző kérdéseket megvitasson, köztük azt a tervét, hogy felhagy a diplomáciai tevékenységgel. Croccoék hatalmas örömmel fogadták őt, és ápolták, amikor a nagy hidegtől csúnya torokgyulladást kapott. Ez 1948 januárjában történt.

A köztük lévő barátság nem merült ki ebben a könnyed hangnemben, de ez kétségkívül oldott természetességet vitt a kapcsolatukba. Mindhármukat a kelleténél jobban akadályozta, érzésük szerint egy kissé be is börtönözte, római életük hivatalos volta. Croccoék viszont, akik eközben átköltöztek Párizsba, ahol a férj a francia kormány tanácsadója lett a nitrometán kutatások területén, honvágyat éreztek Róma, az otthagytott család és barátok után, különösen azután

az új és mély barátság után, amely a Palazzo Tavernában született: „Amikor sikerült magamat kiszabadítani ebből a valóságos örvényből, elcsendesült szívemben, ahol az Isteni Jelenlétet keresem, gyakran, nagyon gyakran találkozom hármotok kedves arcával. Gino bevallotta nekem, hogy számára is öröm volt látni titeket... a jó Istenhez vezető úton”⁴⁵. Így írt nekik Simone. Raissa pedig ekképp válaszolt: „Mindketten nagyon hiányoztok nekünk. Azon kevés lények közül valók vagytok, akiket az ember szeretne magával vinni, akárhová is megy. Bár adná Isten, hogy hosszan együtt lehessünk ugyanazonokon a helyeken”⁴⁶.

És valóban újra találkoznak Princetonban, ahová Maritaint és Croccot is meghívták oktatni az egyetemre. Maritainék költöztek oda előbb.

Búcsú Rómától

Amikor Jacques nagyköveti mandátuma véget ért, semmilyen konkrét ajánlatot nem kapott Franciaországból. Szó volt a *College de France*-ról, de nem lett belőle semmi. „Menj, menj, menj, szegény tomista, menj csak, mondja nekünk a bennünket vezető és védelmező Angyal”⁴⁷ — írta Jacques 1948 februárjában Yves Simonnak. És hasonlóan Journet abbénak: „Ami Franciaországot illeti, barátaink azt mondják, hogy szükség van a jelenlétünkre, de amikor arra kerül a sor, hogy munkát találjak a megélhetéshez, már szóba se kerül. Amióta tudják, hogy meghívtak Princetonba, senki sem jelentkezett azok közül, akik tehettek volna valamit, még sajnálatukat sem fejezték ki. Gilson ki is jelentette, hogy Princetont kitűnő megoldásnak találja”⁴⁸. Journet nem tudott belenyugodni és írt Raissának: „Megráztam Massignon-t. Ő beírta azzal, amit Gilson mondott”⁴⁹. Claudel kijelentette az abbénak: „Ő akart odamenni!”⁵⁰.

Az indulás immár küszöbön állt, és egy csepp keserűség is érződik Jacques május közepén Gilsonhoz intézett leveléből: „Az elutazás előkészületeinek rémségeit éljük. Újra elkezdődik az óceánon keresztül való jövés-menés, és nem minden szomorúság nélkül kell majd hónapokon át távol maradnunk Franciaországtól és barátainktól. De legalább, amíg a princetoni állásom tart, a Saulchoir mellett található rendháznak köszönhetően évente öt hónapon keresztül kapcsolatban maradhatok a fiataljainkkal. És talán újra találok időt a gondolkodásra, és még néhány könyv megírására”⁵¹.

Június 10-én a «La Croix»-ban monseigneur Fontenelle csodálattal teli üdvözlését küldte a távozó nagykövet-filozófusnak, Raissának, az ő „nagylelkű” támogatójának, és Verának, „a nagykövetség őrangyalának”. Stanislas Fumet kijelentette, hogy „több mint helytelen, megengedhetetlen, botrányos” volt, hogy hagytak elmenni egy maritaini intelligenciájú embert: „Különös ország a miénk, ahol az azt megváltani tudó értékeket eltávolítják, éspedig a semmibevevés és a féltékenység eredményeképp”⁵².

Raissa és Vera természetesen fájlalták ezt az el nem ismerést, de ugyanakkor remélték, hogy a jövő számukra feszültség-mentesebb életet és

elmélkedésre alkalmas időt hozhat. „Vágyom a magányra és a gondolkodásra”⁵³ – mondta Jacques.

Római tartózkodása alatt Maritain ismételten sürgette a zsidóság kiirtásának és az antiszemitizmusnak az elítélését, több ízben beszélt monseigneur Montinivel a zsidókért való nagypénteki ima, „Pro perfidis Judaeis” („A hűtlen zsidókért”) módosításáról. Egy 1948. április 12-én kelt levelében elküldte neki ennek a témának a bibliográfiáját. Közvetlenül elutazása előtt, június 3-án feljegyezte naplójába: „Üdvözlő látogatás Monseigneur Montininél. Azt mondja, hogy a nagypénteki liturgia ügye jó úton van. Utasításokat fognak adni a szöveg megváltoztatására. És a Missale következő kiadásában hajlandóak a “perfidis” szót másra cserélni. Micara bíboros mellette van”⁵⁴. De erre még várni kell XXIII. Jánosig; valóban ő szüntette meg ezt a kifejezést, a megválasztását követő első nagypéntek alkalmával⁵⁵.

A távozás elszomorította őket: „Nagy lehangoltsággal hagyjuk el Rómát. Hozzászoktunk ehhez a városhoz, amit nem szeretünk”⁵⁶. Május 30.: „Tegnap nagy búcsúfogadás a diplomáciai testület, bíborosok, szerzetesek, római nemesség, római barátok részére. A hivatalos nyüglődés közepette annyi szívből jövő sajnálat és a valódi szeretet annyi tanújele nyilvánult meg, hogy fáj a szívünk, amiért el kell utaznunk. Ismét egy elszakadás...”⁵⁷. Május 26-án került sor mindhármuk számára az utolsó pápai audienciára. Raissát már az előző évben mélyen érintette, amikor a Szent Péter bazilikában látta, ahogy XII. Pius megfogta Jacques kezét, ránézett és beszélt hozzá: „Jó volt együtt látni a Pápát és Jacques-ot, a kedvességnek és alázatnak szinte ugyanazon kifejezésével, ami az egyik arcáról a másikéra tükröződött”⁵⁸. Viszont Jacques „a Pápa személye iránti növekvő szeretet” és „az eljárás módjára vonatkozó növekvő csalódás” ellentétes érzelmei között hagyta el Rómát⁵⁹.

Az őket Nápolyból az Egyesült Államokba szállító *Vulcania* nevű hajó indulása néhány nappal elhalasztódott, így váratlanul megengedhettek maguknak egy kis római vakációt. Végre szabadnak érezhették magukat, boldogan fellélegezhettek, látogathatták Róma templomait, sietség nélkül sétálhattak Róma utcáin, leülhettek egy kávéházi asztalkához, és ebben a visszanyert szabadságban észrevették, hogy szeretik azt a várost, amit hosszú időn át idegennek éreztek. Szinte röptében ragadták meg a Rómából sugárzó végtelen szépséget és gazdagságot. Talán utoljára mentek el együtt a Santa Maria dei Monti templom-ba, hogy imádkozzanak Labre Szent Benedek sírjánál, ahogy gyakran tették. Róma történetének számtalan szentje közül mind a hárman szerették a szent koldust, „aki Istent kereste a földi utakon”. Lehetséges, hogy Raissának éppen őrá gondolva találta meg a „*contemplation sur les chemins*” (szemlélődés az utakon) találó kifejezést. Jacques és Raissa neki ajánlotta a *Liturgie et contemplation*-t, melynek befejező szép soraiban újjáéled az általuk látogatott városrészből és templomból áradó varázs. Ezeket a helyeket akkor ők hárman újra végigjárták.

Journet, aki nagyon szerette Rómát, így írt nekik: „Mélységes örömmel tölt el, hogy mire elhagyátok, megszerettétek Rómát. Hogyan is lehetett volna másképp? Részetek volt ott szenvedésben, imádságban, a mély belső megpróbáltatások minden fajtájában, de Isten annyi áldásában is”⁶⁰.

Útra keltek, és úgy érezték magukat, mint akik két világ közt lebegnek, két földrész között bolyonganak, melyek hívása és az utánuk való vágyódás annyira felkavaró és annyira kedves érzés volt. Számukra, akárcsak Labre Szent Benedek számára, nem maradt más, mint „menni, menni az utakon és imádkozni”⁶¹.

JEGYZETEK

1. Jacques Maritain: *Présentation des lettres de créance*, OC VII. 1100 p.
2. Jacques leleve Yves Simonhoz, 1945. I. 29., „Cahiers Jacques Maritain”, Nr. 4. 1982. június, 18 p.
3. Jacques Maritain, *Aux Chrétiens qui sauverent l'honneur de l'Église*, OC VIII. 1091 p.
4. Charles Journet – Jacques Maritain: *Correspondance*, III., Éditions Universitaires, Fribourg Suisse – Éditions Saint Paul, Paris 1997, 550 p. Raissa leleve.
5. Jacques leleve Yves Simonhoz, 1947. IV. 28., AMK.
6. Idézet Pierre Van der Meertöl, Tutto e amore, Edizioni Paoline, Alba, 1963, 109 p.
7. Jacques Maritain: *Intuition créatrice dans l'art et dans la poésie*, OC. X., 113 p.
8. JR, 438 p.
9. U.o., 434 p.
10. Jeanne Severini: *Mes souvenirs du temps des trois Maritains*, „Cahiers Jacques Maritain”, Nr. 36, 1998. június, 10-11 p.
11. U.o., 10 p.
12. Jacques leleve John U. Nefhez, 1948. II. 21., AMK.
13. Jacques Maritain: *Intuition créatrice dans l'art et dans la poésie*, OC. X., 115 p.
14. Matilde Mazzolani: *Souvenirs sur mon „boss”*, „Cahiers Jacques Maritain”, Nr. 4-5, 1982. november, 110-113 p.
15. *Le départ de M. Jacques Maritain*, „La Croix”, 1948. június 10. A szerző monseigneur Fontenelle.
16. Róma, 1945. Karácsony (CN, 370 p.).
17. Journet – Maritain: *Correspondance*, III., 341 p., Nr. 1.
18. U.o., 342 p.
19. Raissa Maritain: *Poemes et essais*, OC XV., 611 p.
20. Girolamo Savonarola: *Derniere méditation sur le psaume “Miserere” et sur le debut de psaume “In te Domine speravi”*, Librairie de l'Université, Fribourg Suisse 1943 (új kiadás: Ed. Desclée de Brouwer, Paris 1968, 27 p.).
21. Journet - Maritain: *Correspondance*, III. id., 342 p.
22. Id. levél.
23. Stanislas Fumet: *Histoire de Dieu dans ma vie. Souvenirs Choisis*, Fayard-Mame, Paris 1978, 542-543 p.
24. Benjamin Fondane - Jacques Maritain: *Correspondance de Benjamin et Genevieve Fondane avec Jacques et Raissa Maritain*, Ed. Paris-Méditerranée, Paris 1997, 84 p.
25. U.o., 105 p.
26. U.o., 113 p.

- 27.L. Genevieve de Gaulle Anthonioz: *La traversée de la nuit*, Editions de Seuil, Paris 1998.
- 28.Journet - Maritain, *Correspondance*, III., id., 453 p.
- 29.U.o., 453 p.
- 30.U.o., 545 p., Nr. 1. Jacques feljegyzése naplójában.
- 31.Id. levél.
- 32.U.o., 546 p. Ezekre a vitákra vonatkozóan nagyon érdekesek a Journet és Maritain között azokban az években történt levélváltások.
- 33.Julien Green - Jacques Maritain: *Une grande amitié. Correspondance (1926-1872)*, Plon, Paris 1979, 142 p. (1963. VII. 7-i levél).
- 34.VI. Pál magánlevele Jacques-hoz, AMK.
- 35.Fioretta Mazzei: *Giorgio La Pira, cose viste e ascoltate*, Libreria Editrice Fiorentina, Firenze 1981, 76 p.
- 36.Id. levél.
- 37.Jacques levele Matilde Mazzolanéhoz, 1948. XI. 21., AMK.
- 38.Romana Guarnieri: *Don Giuseppe De Luca. Tra cronaca e storia*, Ed. Paoline, Cinisello Balsamo 1991, 163-164 p.
- 39.U.o., 188 p.
- 40.Jacques Maritain levele don De Lucának, Rómából 1948. VI. 12-én. A De Luca - Maritain levelezést Gian Carlo Menichelli adta közre a *Simone Weil e Raissa Maritain. Momenti di spiritualità nel primo novecento francese* kötet függelékében, L'Antologia, Napoli 1993.
- 41.Romana Guarnieri: *Don Giuseppe De Luca...*, id. 45-46 p.
- 42.Simone Crocco levele Maritainékhez, 1947. V. 18., AMK.
- 43.CN, 365 p.
- 44.Simone Crocco levele Raissához, 1948. I. 23.
- 45.Simone Crocco levele Maritainékhez, 1948. III. 10., AMK.
- 46.Raissa levele Croccoékhoz, 1948. I. 30., AMK.
- 47.Jacques levele Yves Simonhoz, 1948. II.9., AMK.
- 48.Journet - Maritain: *Correspondance*, III., id. 621-622 p.
- 49.U.o., 660 p.
- 50.U.o., 661 p.
- 51.Etienne Gilson - Jacques Maritain: *Correspondance*, Vrin, Paris 1991, 169 p.
- 52.Stanislas Fumet: *Jacques Maritain s'apprete a quitter Rome... et la France*, „Temps Présent”, 1948. május 28.
- 53.Journet -Maritain: *Correspondance*, III. id., 621 p.
- 54.U.o., 628 p.
- 55.Mindezekre a kérdésekre l. a Journet és Maritain között ebben az időszakban folytatott levélváltást (*Correspondance*, III) valamint a Nr.8 (mons. Pierre Mamie) és a Nr. 15-16 mellékleteket.
- 56.U.o., 622 p.
- 57.U.o., 656 p.
- 58.U.o., 551 p.
- 59.U.o., 622 p.

60.Id. levél.

61.Jacques és Raissa : *Liturgie et contemplation*, OC XIV. 153-154 p.

fordította: Rostáné Vida Ilona